

Tonsättarafton

med

Z O L T Á N J E N E Y

på Museet, Kulturhuset, onsdag 9 december 1980
klockan 20.15 (obs tiden!)

impho 102/6

Barackensemblen

a leaf falls -
brackets to e e cummings

Andrine Bendixen, viola

Arthur Rimbaud i öknen

Zoltán Jeney, piano

Orfeus' trädgård

Barackensemblen,
Zoltán Jeney, dir

P A U S

for glass and metal

fyra tonhöjder

Barackensemblen

slutspel

Zoltán Jeney, piano

Barackensemblen består av: Ann-Mari Anto, Andrine Bendixen, Agneta Blomström, Anders Gustavsson, Lars Hagström, Per Lundqvist, Henrik Löwenmark, Björn Nilsson, Stefan Sandberg, Margaretha Skoglund och Sverker Stenbäcken

Zoltán Jeney föddes i Szolnok 4 mars 1943. Han studerade komposition för Zoltán Pongracz i Debrecen 1957-61, för Ferenc Farkas i Budapest 61-66 och för Goffredo Petrassi i Rom 67-68. 1970 var han en av grundarna av Nya musikstudion i Budapest, tillsammans med tonsättare som Barnabás Dukay, Zoltán Kocsis (nu mest känd som uppmärksammad pianist), László Sárosi och László Vidovszky. Förmodligen måste Zoltán Jeney räknas som en av de internationellt viktigaste nyskaparna under de senaste åren. Liksom Cage har vidgat begreppet musik, har Jeney som en förvaltare av det cageska arvet, ytterligare utforskat musikens och det egna jagets gränser. I sparsmakade verk har han med stor konsekvens sökt sig in i det musikaliska materialet, dess puls och formationsmöjligheter, och ofta består kompositionen just i ett uttömmande av dessa möjligheter. Kännetecknande är ett meditativt drag, som i allmänhet är förbundet med extrema, ibland konfliktfyllda spelsituationer. Jeney har ägnat pulsens skiftande karaktär speciellt intresse, och den fungerar vanligtvis som en koncentrationspunkt kring vilken musikens flerskiktade problematik - ex ytterlig objektivering kontra subjektivering - centreras. Genom uppförandesvårigheter tvingas musikern att inte försöka kontrollera slutresultatet, utan att så som tonsättaren själv, lämna det åt det oförutsägbara.

impho 102/6, tillägnat Zoltán Kocsis, för sex antika cymballer (stämda i c''', d''', f''', fissa''', g''', h''') är ett av tre verk för slagverk från 1978. De fastslagna tonhöjderna resp den komponerade rytmen representerar dock bara ett plan i stycket. Vad som egentligen "händer" är dels de oundvikliga "missljuden", anslagsljuden och övertonsklangerna, dels den melodisk-harmoniska variation som rytmen resulterar i. Förutsättningen för dessa senare fenomen är att stycket spelas på hög volym, liksom nästa stycke. Musikens meditativa drag är här särskilt starkt framträdande.

a leaf falls - brackets to e e cummings för kontaktmikrofonförstärkt violin eller viola och preparerat piano från 1975 har ett "systemverk" i something lost från samma år. I det senare stycket pulserar tystnaden i ett tempo av 88 slag i minuten i stället för att som normalt i ny musik mätas i si eller så många sekunders paus. De enstaka sparsamma pianotonerna fungerar närmast som en markering, ett sinnliggörande av den förflutna tiden, medan musikern är strängt upptagen av att räkna rätt rytm och därigenom tvingas till en säregen objektivering och distansering.

Men om something lost närmar sig tystnaden strävar a leaf

falls mot den fulla, oupphörliga klangen. Solisten försätts i den kluvna situationen att försöka arbeta på två skilda tidsplan samtidigt. Dels skall de ofta uppemot två minuter långa tonerna pulsera och mätas i en bestämd puls (66 slag i minuten), dels måste kroppen arbeta i en helt annan rytm - nämligen den alltefter styrkegraden skiftande andning som stråkvändningarna kräver. Liksom pianisten i something lost kan uppleva hur musikens puls går ur fas och i fas med hans egen hjärtrytm, ställs violinisten här i en liknande men mycket starkare konflikt: han kan inte jämka samman rytmerna eller behärska dem, och hamnar i ett slags förtroendekris mellan musikens inre puls och tilliten till att kroppen hittar sin egen rytm. Detta stycke är det tydligaste exemplet på hur Jeney "komponerar" det oförutsägbara. Genom kontaktmikrofonen förstärks inte bara den spelade tonen utan också missljud och skrap, men framför allt hela spektret av övertoner, som om man så vill kan sägas vara den egentliga kompositionen. Varje försök att direkt styra detta övertonsspel kantrar troligtvis och spelaren tvingas ner mot den rytmiska koncentrationspunkten. Parallellen till de tibetanska munkarnas långa, opolerade, men övertonsskimrande bastoner ligger nära. Styckets egentligen översättliga titel ("ett löv faller - hållhakar på e e cummings" är bara en möjlighet) anknyter till den amerikanske poeten, målaren och kritikern cummings som genom att sätta upp sina dikter i egenartad typografisk form gav deras innehåll - ofta överromantiskt eller konventionellt - nya övertoner.

Arthur Rimbaud i öknen (A.R. in the Desert) för valfritt tangentinstrument från 1976 är den kortaste och kanske mest lättillgängliga kompositionen i programmet, också den där pausens funktion och rytmiska betydelse är tydligast, dvs tystnaden upplevd som en reduktion av ljud, en pulserande paus där den reducerade melodin klingar vidare i tystnad. Metoden är enkel att beskriva, även om tillvägagångssättet också här försätter musikern i ett koncentrerat pulsräknande med åtföljande objektivisering av uttrycket: en melodi om 25 toner reduceras för varje genomspeling med första och sista tonen tills endast den mittersta, trettonde tonen, återstår. Titeln tycks syfta på hur den brådmogne Rimbaud, som tystnade som poet innan han fyllt 20, tillbringade sina sista år i Aden med ett mörkhyat harem och en växande förmögenhet, baserad på karavanresor, kaffe- och vapenhandel, men och med växande bitterhet och leda vid de långa åren i det brännande klimatet."Han sådde

paradisdrömmar och skörade en tid i helvetet", som Artur Lundkvist skrev om honom i sin mästerliga essä Poesins Ikarus.

Orfeus' trädgård (Orpheus' Garden) från 1974 föreskriver åtta instrument av vilka fyra skall kunna hålla ut tonen på samma ljudnivå, ex orgel. Stycket är tudelat kring en paus. Första delen innehåller fyra stämmor där tonmaterialet kan läsas både i diskant- och basklav, dvs i praktiken 8-stämmigt, medan andra delen reduceras till 4-stämmig. Tempo, rytm och volym är statiska men det rörliga tonmaterialet är också fastlagt, och logos-inslaget i musiken är starkt betonat, medan titeln antyder närvaron av ormen i paradiset.

for glass and metal är en bandkomposition från 1979 som skall framföras på så hög volym som möjligt.

fyra tonhöjder (four pitches) från 1972 för 4-11 spelare, var och en med 1-3 instrument, är kanske programmets mest problematiska stycke. Dels har det ingen bestämd puls, och inget koordinerat samspel, dels är alla parametrar utom tonhöjden fria. Dessutom skall musikerna utveckla spelet individuellt utan att medvetet reagera på varandras framförande. Antingen blir resultatet en **rad** samtidiga solostycken, eller också förväntar sig Jeney en individualitet **b o r t o m** det extremt känsliga samspel liknande musik brukar förutsätta. Ensemblen förväntas förmodligen arbeta mot så total samstämmighet att underordnandet blir självklart. Styckets material är helt enkelt de 75 möjliga rytmiska permutationerna av tonerna ciss', d', giss' och c".

slutspel (end game) för piano från 1973 är en gåva att önska för varje pianist, både för dess musikaliska kvalitéter och dess "terapeutiska". Efter ett kraftigt, utklingade ackord fortsätter stycket med ett nästan sju minuter långt jämnt löpande pärlband av toner, som spelas utan fraserande eller förklarande artikulation. Visst finns här höjdpunkter, nämligen högsta toner, och sekvensliknande formationer, och visst har lyssnaren en uppsjö av associationsmöjligheter till det förut bekanta, men trots tonernas fasta ordning finns här inga på förhand givna formuleringar. Möjligheterna att höra motiviska, melodiska eller fraseologiska variationer är oändliga. För pianisten är stycket en källa till ständigt lika ny förvåning. För varje genomspelning förefaller det vara ett nytt stycke. Men det är ingen lättspelad musik, den fordrar koncentration, inkänning i de enskilda intervallens inre samband och obarmhärtiga krav på nyanserat anslag. I gengäld är det en lisa för själen.